

Domobranska postojanka v »partizanskih« plamenih

Zrak je bil poln sovraštva

Ivo Žajdela

Partizanski zločini v Grahovem pri Cerknici so bili tako grozljivi, da so težko opisljivi. Zato je toliko bolj nedoumljivo manipuliranje medijev (z izenačevanjem zločincev in žrtev) ob nedavni postavitvi spomenika žrtvam teh zločinov.

V prejšnjih dveh nadaljevanjih smo objavili pričevanje iz knjige Dano tisto uro, v kateri je Vinko Šega opisal partizanske zločine v Grahovem leta 1942 in 1943. Naj nadaljujemo z njimi z nadaljevanjem pričevanja o partizanskem napadu na domobransko

postojanko v noči na 24. november 1943.

Prošnja za cerkev »Šel sem prosit za cerkev, pa se ne morem spomniti, ali sem to storil pred reševanjem iz cerkve ali šele potem. Hotel sem najti komandanta Dakija. Nisem vedel,

kje bi ga dobil. Zato sem vprašal nekatere partizane. Povedali so mi, da je v Matjaževi pisarni. Kmalu sem ga našel. Stal je ob cesti. Bil je mož srednje postave, blede, oblečen v navadno vojaško suknjo stare jugoslovanske vojske, imenovano 'šinjel'. Epoleta iz blaga je bila na

eni strani odtrgana in je visela navzdol. 'Prosim, pustite cerkev in je ne požgite!' sem prosil Dakija. Mrko me ge gledal. 'Dobite dol naše sovražnike,' mi je odvrnil. Rekel sem mu: 'Tega pa ne morem storiti.' Odgovoril mi je: 'Potem pa vam ne morem pomagati.' Obrnil sem se in odšel.

3. del

Kletve podivjanih partizanov

Razdejanje je bilo popolno in pogled grozen: ogenj, dim, ruševine, odbite veje z dreves, na tleh žica električne napeljave. Zraven pa vpitje in streljanje. Silno sem bil žalosten. Iz nepredvidnosti sem stopil na električno žico z okovanimi čevlji, da me je streslo. Ne vem, kako sem prišel do župnišča. Zdaj se čudim, da me Daki takrat ni ustrelil, to je bila v tistem času najmanjša stvar.

Ko sem bil že v župnišču, je iz gorečega zvonika skočil eden od stražarjev, domobranec Seljak, oče treh otrok, doma od Sv. Trojice na Blokah. Hotel se je rešiti iz plamenov na streho desne kapele farne cerkve. Zasule so

ga krogle in zmerjanje in kletve podivjanih partizanov, ko je bil še v zraku. Obležal je na tleh in kri mu je lila iz ust. Hotel se je rešiti iz plamenov, pa je padel v žrelo krvoločnih levov.

Plamen je zajel cerkev Plamen je zajel vso cerkev, zvonik in ostrešje. Ubogi fantje v goreči cerkvi! Strašni ogenj je prasketal, pločevina na strehi se je zvijala od vročine, opeka je pokala, vmes človeški kriki. Zvonovi farne cerkve so v plamenih drug za drugim z jokajočim zvenom padali v globino zvonika. Zrak je bil poln sovraštva, hudobije in maščevalnosti brezsrčnih zmagovalcev. Nedolžni fantje in možje so ta čas prestajali še zadnjo prizkušnjo in trpeli ob živi daritvi svojega življenja v ognju domobranske postojanke in farne cerkve, kot mučenci za svobodo in rešitev slovenskega naroda pred brezboštvom, hudobijo, krivico in prevaro.

Odšel sem v župnišče. Pomolil sem v obednici pred Gospodom pod podobo svetega Kruha v monštranci, ko je sprejemal krvavo daritev vernih slovenskih vojakov iz plamenov ognja, ki ga je zažgala človeška hudobija.«

Umor treh domačinov

»Potem sem iz župnišča odšel k nam domov, sto metrov daleč od dvakrat žalostnega pogorišča. Domači so mi pripovedovali, kako je bilo pri njih to noč. Govorili so z grozo v očeh in z jokom na ustnicah, enako tudi jaz. Ponoči so partizani hoteli vdreti v našo hišo. Niso mogli, ker so naš ata dali za mojo novo mašo napraviti nova in lepa močna vrata, ki so vzdržala vse pritiske. Kaj so partizani nameravali, ne vem, gotovo nič dobrega. Tisto noč so namreč šli po drugih hišah in odvlekli tri poštene može ter jih vrgli na ogenj v gorečo domobransko postojanko. To so bili: Miha Pelan, priletan mož/roj. leta 1869, torej star 73 let/, ki je živel na robu vasi v svoji hišici; pa Kovačkov oče /Andrej Srebotnik, roj. leta 1869; star 73 let/, dobrodušen mož, doma sredi vasi, ki se

Zvonik uničene cerkve je bil dolgo po vojni opozorilo režima ljudem na Notranjskem, naj se jih bojijo.

Grahovska cerkev pred partizanskim uničenjem

je rad kaj pošalil, da smo se iz srca /Janez Herblan, roj. leta 1898/, nasmejali; tretji pa je bil Zogarček čevljar iz spodnjega konca vasi.

Razvaline Krajčeve hiše, v kateri so partizani zažgali več kot trideset domobrancev in civilistov

► Nobene krivice niso nikomur naredili. Morda je bilo osebno maščevanje, takrat je bilo vse mogoče.

Partizani so stražili gorečo cerkev in domobransko postojanko skoraj do mraka, da ja ne bo kateri izmed domobrancev ostal živ in ušel. Čez dan sem bil na svojem domu.

Okamenel sem Ko so partizani končno odšli iz vasi, sem šel obiskat svojo novomašno cerkev. Ko sem prišel do mežnarije, se mi je ponujal prežalosten pogled na umirajočo cerkev. Obstal sem: strehe zvonika ni bilo več, sama cerkev je še gorela s pojemajočim plamenom, sredina strehe se je v ognju udrila, pločevina je od vetra in vročine škripala, cvilila in jokala. Cerkevne strehe je ostalo le za meter od žlebov navzgor okrog in okrog. Ves izmučen od strašne noči in dolgega dneva sem nekaj časa to gledal. Potem pa se je zgodilo.

Okamenel sem, tudi besede ne bi mogel izgovoriti: na ostanku strehe stranske kapele se je bobrovec začel premikati. Med premikajočo se opeko je nastala majhna

odprtina, skozi katero sta se v naslednjem trenutku prikazali od dima okajeni roki, oviti z rožnim vencem. Nato je ven pomolela še okajena glava, brez glasu, le oči in roke so prosile pomoči. Bil sem pretresen od groze: živ človek iz goreče cerkve – je res, ali je prikazen?

Reševanje iz pogorišča Prav takrat pa je prišel iz nasprotne smeri mož s pipico v ustih. Takoj sem ga prepoznal. Bil je Matevž Hiti, kovač, po domače Jernejčkov mojster. Bil je močan in pogumen. V mnogih požarih je reševal stvari, ki bi brez njega zgorele. Bil je simpatizer partizanov. Ko je prišel v bližino kapele, se nisva nič pozdravila in nobene rekla, trenutek je bil napet.

Kovač se je ozrl kvišku in takoj spoznal položaj pa tudi, kaj je treba narediti. Zagrabil je dolgo lestev, ki je ležala na tleh ob steni, jo dvignil in naslonil na žleb strehe, kjer je domobranec še vedno držal zakajeni roki z rožnim vencem skozi odprtino. Fant je urno zlezal med remeljne in stopil na lestev, ki jo je kovač krepko držal. Kljub

temu je zdrsnila z žleba postrani na steno. Mož je lestev zadrževal z vso močjo, da je bolj počasi drsela ob steni do tal.

In še eden iz ruševin Rešeni domobranec se je hitro pobral in v dve gube stisnjen zbežal čez kamnito ograjo okoli cerkve, nato čez potok. Bil je rešen. Jaz sem še vedno stal okamenel na istem mestu in zavzeto gledal dramatično reševanje med življenjem in smrtjo. Skozi odprtino v strehi se spet prikažeta od dima črni proseči sklenjeni roki in prav tako črna glava drugega domobranca. Kovač ga je opazil, hitro pobral napol razsuto lestev in jo dvignil do odprtine v strehi. Ubogi fant se je prav tako urno in spretno izvlekel skozi streho in stopil na lestev. Spet se je nagnila in začela drseti po strehi navzdol. Močne roke so jo spet zadrževale, da ni bilo padca. Rešeni fant se je hitro dvignil in z upognjenim hrbtom zbežal čez zidno ograjo in čez potok ter izginil v mrak.

Pogumni kovač Vse to se je

odigravalo pred menoj, kakor v nemem filmu, brez besed in brez glasov. Gledal sem to kakor v nekem videnju, a bilo je vse kruto resnično.

Pogumnemu kovaču sem bil in sem še zdaj neizmerno hvaležen, čeprav je že pred mnogimi leti umrl; naj počiva v božjem miru! Njegov podvig pri reševanju teh dveh domobrancev je bil res junaški, saj je na kocko stavil življenje. Če bi ga videl kakšen vohun in ga zatožil partizanom, bi ga gotovo na mestu ustrelili. Sklenil sem, da bom tudi sam molčal. To sem držal do prihoda svobode v samostojni Sloveniji.

Sklenil sem tudi, da bi v primeru, če bi zmagali domobranci, šel rešit plemenitega kovača Matevža, če bi se znašel zaradi simpatiziranja s partizani pred sodiščem. Opisal bi ves dogodek in zahteval: 'Roke proč od mojstra Matevža, dajte mu priznanje in zahvalo!' Svoje namere pa nisem mogel izpolniti, ker je nastopila 50-letna komunistična oblast. Mojster je umrl v visoki starosti. Prepričan sem, da mu je Bog ob smrti spregledal kakšne človeške

slabosti in mu je kot dobri Oče, ki vidi vse naše zunanje in notranje življenje, dal vse priznanje in večno plačilo. 'Počivaj, mojster Matevž Hiti, v nebeškem miru in večnem plačilu!'

Zgorel v ognju sovraštva Onadva rešena fanta sem dobil še isti večer na vrtu pri našem kozolcu. Povedala sta mi, kako sta se ves dan med požarom na cerkvi umikala pred najhujšim ognjem skozi do mraka in skoraj čudežne rešitve. En domobranec, Bogdan Lavrič, pa je bil menda ranjen in se ni mogel umikati. Zgorel je na podstrešju naše farne cerkve Marijinega brezmadežnega spočetja v ognju, ki ga je zažgalo sovraštvo.

Bogdan je bil plemenit, vesel in korajžen fant. Bog mu je dal večno plačilo za njegovo daritev mladega, upanja polnega življenja.«

Dva strašna datuma »Rešenima domobrancema sem pomagal, kolikor sem takrat mogel. Bala sta se tam zadrževati, zakaj vohuni so bili povsod. Odšla sta v črno noč proti gozdnatemu pogorju Javornika in potem naprej na Rakek. 'Bog jima daj srečno pot!' sem jima zaželel.

Komandant domobrancev Franc Kremžar, hudo ranjen v nočni obrambi, je zgorel v zažganem poslopju domobranskega poveljstva. Naj se veseli zmage v nebesih ob večnem plačilu za veliko žrtev! Še prejšnji večer je v župnišču opravil spoved.

Mnogi domobranci so bili v bitki ranjeni, streliva jim je zmanjkovalo, učinkovite pomoči pa ni bilo od nikoder. Zvedel sem le, da so Nemci šli s tanki po gozdni cesti skozi Javornik na pomoč domobranski postojanki v Grahovem, da bi prišli za hrbet partizanom. Nemški tanki niso mogli naprej, ker je bila cesta zasekana z bukovimi drevesi. To je bilo za domobrance in njihovo postojanko usodno in velika katastrofa.

Začetek partizanskega napada na domobransko postojanko je bil v torek, 23. novembra 1943 zvečer, požig postojanke in farne cerkve ter pomor domobrancev pa v sredo, 24. novembra 1943. Dva strašna datuma za ta kraj in okolico!

Glas človeške zveri Morda je bilo že drugi dan po požigu domobrancev in farne cerkve. Stal sem na cesti med požgano cerkvijo in krvavim pogoriščem. Počasi se mi je približal mož srednjih let, mizarski mojster Štefan Resinovič. Brez drugih besed mi je začel takoj govoriti, v začetku zelo mehko: 'Če bi jaz dobil onega Tomažiča, ga ne bi ustrelil, ampak bi mu (tu postane njegov glas glas zveri) – vrat pregriznil!' Obraz mu je zagorel v strupenem sovraštvu. Ves osupel nisem mogel nič odgovoriti, bilo me je strah. Tomažič je bil namestnik komandanta Kremžarja v grahovski postojanki domobrancev. Ne vem, s čim se mu je tako zameril. Tomažič je ostal živ, ker se je iz goreče hiše rešil v prostor pod tehtnico za vozove.«

Avto, s katerim se je tik pred napadom v Grahovo pripeljal Rado Petrovič, poveljnik domobrancev iz Cerknice

Grahovo po vojni: sledovi partizanskega pustošenja

Spomenik »NOB« v Grahovem, ki časti partizanski veležločin z napisom: »23. novembra 1943 Tomšičeva in Šerčerjeva brigada uničita belogardistično postojanko Grahovo« (posnetek je narejen pred obnovo)

Ko so borci slišali, da bo NSZ v Grahovem po dolgih letih prizadevanj postavila spomenik žrtvam komunistične revolucije, so pohiteli z obnovo spomenika »NOB«, s katerim slavijo svoj veležločin. Nekoč so vladali s strahom, danes pa so polni sovražne objestnosti.